

В. В. Докучаєва

доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри дошкільної та початкової освіти
ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»
м. Полтава, Україна

МІЖДИСЦИПЛІНАРНІСТЬ ЯК ОЗНАКА ЯКІСНИХ ЗМІН У ГАЛУЗІ ОСВІТИ

Анотація. Автор статті, на підставі з'ясування сутності феномена міждисциплінарності, обґрунтовує доцільність застосування її інструментів для якісних змін у теорії та практиці сучасної освіти.

Ключові слова: міждисциплінарність, якісні зміни, соціально нове, інновація, освітній тренд, крос-культурна комунікація, міждисциплінарний синтез, трансдисциплінарність.

Останнім часом можна спостерігати розмаїття змін, що відбуваються в широкому освітньому просторі. До найбільш очевидних, напевно, слід віднести диверсифікацію, цифровізацію, онлайн-навчання. Крім того, можна говорити про низку напрямів, що домінують у ставленнях до цього питання практиків-освітян, а отже, дозволяють визначити спектр їх професійних інтересів та відповідних траєкторій саморозвитку. Співвідносячись із джерелами, до таких напрямів віднесемо, зокрема, візуалізацію освіти, мікронавчання, едьютейнмент (розважальна форма), імерсивне навчання тощо [12, с. 21 – 22].

Визначаючи мегатренди впливу вищої освіти впродовж найближчих десяти років, фахівці Міжнародної платформи Studyporals наголошують, що окремі з них створюють загрозу для системи освіти (цифровізація, глобалізація, старіння нації), тоді як інші відкривають додаткові можливості. На цьому тлі виокремлено, як успішні, такі інституційні архетипи вищої освіти майбутнього: нішевий дослідницький інститут; елітний, загальноосвітній університет «клуб вищої освіти»; масштабований цифровий університет; інститут професійного навчання [12, с. 29 – 30].

Погоджуючись, у цілому, з думкою фахівців, зазначимо, що різноманітність трендів, які є наявними зараз в освітньому просторі, переважно стосується формального (формотворчого – В. Д.) аспекту освітньої діяльності, тоді як *якісні зміни в галузі освіти* потребують, на нашу думку, зміщення акценту з формального (зовнішнього) – на змістовий (внутрішній) аспект освітнього процесу. У цьому сенсі, усебічно підтримуємо виокремлення міждисциплінарності як «світового тренду майбутнього» [Там само, с. 30] – саме з огляду на зміни в змісті освітніх програм найближчими роками.

Мета статті: через з'ясування сутності феномена міждисциплінарності, обґрунтувати доцільність застосування її інструментів для якісних змін у теорії та практиці сучасної освіти. Як підґрунтя поняття «якісні зміни» розглядаємо категорію філософського дискурсу «зміна», яка характеризує стан, що є альтернативним стабільності, перехід з одного стану до іншого [7, с. 102 – 105].

У нашому дослідженні [5], у межах обґрунтування поняття «інновація», з'ясовано зв'язок категорії «зміна» з категоріями «розвиток» (як постійна зміна) та «рух» (стан, альтернативний спокою, інерції). На прикладі останнього (рух як зміна), через аналіз різновидів руху, подається відмінність *якісних змін* від руху як змін у просторі (motus transitus, motus localis, latio), і натомість – наближення до поняття руху як «зміни – mutatio» і «перетворення» (alteratio) [Там само, с. 14]. Крім того, категорію якісних змін зіставлено зі змінами в часі («тривалість», А. Бергсон; «світловий конус», теорія відносності, А. Ейнштейн; «виникнення», Г. Єлфімов тощо). Утім, як спільну для згаданих феноменів ми подаємо категорію «нове». Соціально нове ми визначаємо як «суспільно значущий продукт соціально-творчої діяльності людей в умовах розвитку певної соціальної системи, який характеризується іншою якісною визначеністю стосовно попередніх її станів, та є чинником суспільного розвитку» [4, с. 42]. Тобто, у цьому контексті стає зрозумілим, що міждисциплінарність є цікавою для нас, насамперед – як інструмент здобуття нового знання.

Розглядаючи міждисциплінарність в аспекті взаємодії інституцій «вища освіта – наука – практика», ми, як підсистему, що формує запит на міждисциплінарність, визначаємо інститут вищої освіти, що,

фактично, є посередником на шляху просування теоретичних міждисциплінарних здобутків у практику освіти. Погоджуємося з О. Садиковою – у тому, що «на сучасному етапі розвитку освіти у вищій школі формується міждисциплінарна інтеграційна парадигма, спрямована на формування універсальних компетенцій випускника...» [11, с. 254]. При цьому, міждисциплінарна інтеграційна парадигма розуміється як модель, що сприяє виробленню не лише згаданих універсальних компетенцій, а й, поряд з ними, таких якостей особистості випускника, як соціальна включеність, здатність до самоорганізації, самостійної пізнавальної діяльності тощо [Там само].

Набуття наукою статусу міждисциплінарності вимагає її переорієнтації у парадигмальних вимірах. У цьому сенсі погоджуємося з А. Колотом, який, спираючись на «неупереджений аналіз», стверджує, що «... подолання кризи, у якій перебуває ... наука, неможливе без зміни формату, збагачення методології досліджень, наповнення її інструментарієм міждисциплінарного характеру» [6, с. 18]. Автор визначає міждисциплінарність як педагогічну новацію, що породжує здатність побачити, розпізнати, сприйняти те, що є недосяжним у межах окремо взятої науки – з її специфічними, вузькоорієнтованими об'єктом, предметом, методами дослідження. У широкому (функціональному) розумінні міждисциплінарність, за А. Колотом, становить собою синергію багатьох наук, що веде до розвитку інтеграційних процесів, зростання взаємодії наукових методів та інструментів – з метою отримання нового знання [Там само].

Розуміючи синергію як синтез, як доречне розглядаємо питання щодо вивчення й застосування можливостей міждисциплінарного синтезу. На думку А. Орехова, стосовно соціально-гуманітарних наук, міждисциплінарний синтез – це з'єднання, злиття різних типів дисциплінарного знання, головною метою якого є досягнення «ефективного наукового результату» [8, с. 92]. Як правило, зазначає він, ідеться про взаємодію двох соціально-гуманітарних наук. Якщо «між собою взаємодіють три й більше соціально-гуманітарні науки, такий випадок слід позначати, як полідисциплінарний синтез» [Там само]. При цьому, за А. Ореховим, полідисциплінарний, мультидисциплінарний, крос-дисциплінарний і трансдисциплінарний синтез подаються як окремі випадки міждисциплінарного синтезу [Там само].

Крос-дисциплінарний синтез як різновид міждисциплінарної взаємодії, набуває реалізації через дослідницькі процедури, що здійснюються в міждисциплінарній парадигмі. Окремим її випадком постає дослідження крос-культурних комунікацій. Його логіка й методологія надають уявлення про генезис формування суспільного запиту на розвідки такого типу. Зокрема, О. Поршнева зазначає, що актуальність вивчення крос-культурних комунікацій зумовлена «інтенсифікацією процесів глобалізації, розвитком інтернаціональної співпраці й міжнародного бізнесу...», з огляду на що крос-культурні комунікації почали розглядатися як «галузь соціальної реальності, змістом якої є процес взаємодії культур» [9, с. 247].

Як припустимо, вважаємо, що останній тип взаємодії, упродовж подальшого розвитку, мав набути рис міждисциплінарної взаємодії. У цілому, можемо говорити, що саме на прикладі досліджень крос-культурних комунікацій стає можливим відтворення процесу становлення феномена міждисциплінарної кооперації.

Зокрема, такий напрям досліджень, як крос-культурний менеджмент, формувався на перетині низки наук, що належать, за О. Поршневою, до суміжних галузей знань, а саме: управлінська соціологія, організаційна антропологія, міжнародний менеджмент.

Як підсумок – теорія міжкультурних комунікацій, крос-культурний менеджмент отримали у своїй *структурі* методи низки наук, міждисциплінарний методологічний та методичний інструментарій [9, с. 248]. На визначній ролі структури, як сукупності відносин у межах функціонування соціальних і культурних систем, базується методологія *структуралізму*, орієнтованого на «виявлення єдиних структурних закономірностей певної множини об'єктів» та здатного визначити «систематичне ціле трансформацій, що саморегулюються» [Там само, с. 249].

Отже, завдяки поширенню структуралізму як методу, на гуманітарні галузі, останні збагатилися такими точними методами, як структурний аналіз, моделювання, формалізація, математизація. У результаті заміни структуралістського підходу на парадигму постструктуралізму (кінець ХХ ст.) відбулося зміщення акцентів на здобутки соціальних і гуманітарних наук і, таким чином, було окреслено нові перспективи міждисциплінарного синтезу, що насамперед ураховували новітні тенденції розвитку гуманітарного знання.

Утім, визнаючи переваги міждисциплінарного синтезу, зазначимо, що є низка дослідницьких завдань, які не отримують розв'язання виключно на його основі. Тому, поділяючи думку А. Орехова стосовно того, що трансдисциплінарний синтез є «дещо більш складне, ніж ультрадисциплінарний, мультидисциплінарний та крос-дисциплінарний синтез», погодимося й далі з науковцем – у тому, що «... ідея трансдисциплінарного синтезу багато в чому повторює все, що було нам відомо стосовно інших типів

синтезу, але робить це ... на новому якісному рівні, тобто ... на новому витку спіралі» [8, с. 94]. Як головний пункт трансдисциплінарності подається «реконструкція, трансформація, перетворення... базисних, основоположних матриць» кожної окремої науки, тобто – відбувається «розпредмечування» предмету кожної з них [Там само].

Р. Браславський як трансдисциплінарні системи знань розглядає теорію систем, теорію самоорганізації, теорію катастроф, теорію інформації. При цьому він стверджує, що ці теорії «принципово ігнорують міждисциплінарні межі» й, таким чином, «претендують на цілковиту універсальність онтології й методів, що втратили дисциплінарну визначеність» [1, с. 21].

В. Розін виокремлює такі основні стратегії трансдисциплінарності: системно-синергетичну, феноменологічну, постструктуралістську, комунікаційну й методологічну [10]. Щодо феноменологічної стратегії Г. Гутнер висловлює думку, що під час «прориву до трансдисциплінарності» власне «ідея науки... втрачає визначеність. Зникають не лише межі між дисциплінами, але й межі між наукою та іншими типами діяльності» [8, с. 95]. Це слід розуміти таким чином, що трансдисциплінарність отримує прояв під час виконання проєктів, коли відбувається «вихід наукової дисципліни за власні межі» й, одночасно, її «зустріч з іншими дисциплінами» [13].

У цілому, сьогодні актуальною є думка, що, у контексті розгляду трансдисциплінарності як однієї з версій міждисциплінарного синтезу, слід говорити не про синтез між науками, а про «синтез науки й життєвого світу» («здорового глузду» тощо)» [8, с. 95].

При цьому зазначимо, що фахівці Міжнародної платформи Studyportals, формулюючи мегатренди впливу вищої освіти майбутнього, підкреслюють, що «з точки зору змісту освітніх програм світовим трендом майбутнього буде їх *міждисциплінарність*» [12, с. 30]. Це, на їх думку, має надати фаховим освітянам можливості «всебічно, цілісно, більш глибоко досліджувати об'єкт, розвивати навички критичного мислення», що, у свою чергу, має забезпечити свободу й відповідальність студента у формуванні індивідуальної освітньої траєкторії [Там само].

З огляду на викладене вище, зі свого боку, маємо засвідчити доцільність виокремлення, як складника міждисциплінарної парадигми, її інжинірингового напрямку. Це стає можливим на підставі цілеспрямованих досліджень у межах *інжинірингової парадигми* [2; 3], яка *грунтується на стратегії і технології проєктування інноваційних педагогічних систем* [5], визначених і задекларованих у відповідній концепції як *міждисциплінарні конструкти*, та що отримує реалізацію у низці навчальних курсів у освітньому просторі університету.

ЛІТЕРАТУРА

1. Браславский Р. Г. Трансформация методологического самоопределения социологии в контекстах дисциплинарного развития социальных наук. *Вторые Давыдовские чтения*. Москва : Ин-т социологии, 2014. С. 19–41.
2. Докучаева В. В. Инжиниринг як інструмент дослідження в галузі освіти. *Психолого-педагогічні проблеми вищої і середньої освіти в умовах сучасних викликів: теорія і практика* : матеріали VI Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 20 – 21 трав. 2022 р.). Харків, 2022. С. 23–27.
3. Докучаева В. В. Когнітивістика як трансдисциплінарна основа освітнього інжинірингу. *Інновації педагогічної освіти в умовах викликів сьогодення* / за ред. С. Я. Харченка. Старобільськ, 2019. С. 29–52.
4. Докучаева В. В. Проєктування інноваційних педагогічних систем у сучасному освітньому просторі : монографія. Луганськ : Альма-матер, 2005. 304 с.
5. Докучаева В. В. Теоретико-методологічні засади проєктування інноваційних педагогічних систем : дис. ... докт. пед. наук : 13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки. Луганськ, 2007. 481 с.
6. Колот А. Міждисциплінарний підхід як передумова розвитку економічної науки та освіти. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка*. 2014. Вип. 5 (158). С. 18–22.
7. Мохоря Е. П. О соотношении категорий «движение» и «изменение». *Филос. науки*. 1989. № 10. С. 102–105.
8. Орехов А. М. Междисциплинарный синтез и социально-гуманитарные науки: к вопросу о прояснении некоторых концептов и векторов исследования. *Социум и власть*. 2018. № 3 (71). С. 91–97.
9. Поршнева О. С. Междисциплинарная парадигма исследований кросскультурных коммуникаций в сервисе. *Культурологические чтения – 2018. Межкультурный плюрализм в поликультурном и полиязычном мире* : сборник материалов международной научно-практической конференции (Екатеринбург, 14 – 15 марта 2018 г.). Екатеринбург : УрФУ, 2018. 246–253.
10. Розин В. М. Обсуждение феномена трансдисциплинарности – событие новой научной революции. *Вопросы философии*. 2016. № 5. С. 106–116.
11. Садыкова О. И. Междисциплинарная парадигма как основа формирования универсальных компетенций студентов транспортного вуза. *Проблемы современного педагогического образования*. 2021. № 72-1. С. 254–256.

12. Стратегія розвитку вищої освіти в Україні на 2021 – 2031 роки. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/rizne/2020/09/25/rozvitku-vishchoi-osviti-v-ukraini-02-10-2020.pdf> (дата звернення: 12.10.2022).
13. Трансдисциплінарність в філософії и науке. Подходы. Проблемы. Перспективы. Москва : Навигатор, 2015. 564 с.

V. Dokuchaieva. Interdisciplinarity as a sign of qualitative changes in the field of education. – Article.

Summary. The author of the article, based on the clarification of the essence of the phenomenon of interdisciplinarity, substantiates the feasibility of using its tools for qualitative changes in the theory and practice of modern education.

Key words: interdisciplinarity, qualitative changes, socially new, innovation, educational trend, cross-cultural communication, interdisciplinary synthesis, transdisciplinarity.

УДК 159.953.5

DOI <https://doi.org/10.32782/2663-5682/2022/37/26>

О. В. Завгородня

*провідний науковий співробітник лабораторії методології і теорії психології
Інститут психології імені Г. С. Костюка
Національної академії педагогічних наук України
м. Київ, Україна*

ВИКЛИКИ РІЗНОМАНІТНОСТІ В СУЧАСНІЙ ПСИХОЛОГІЇ

Анотація. Окреслено кризу універсалізму в сучасній психології та охарактеризовано виклики різноманітності. Розкрито зміст конструкту «WEIRD проблема».

Ключові слова: WEIRD проблема, індигенна психологія, емік-підхід, універсалізм, репрезентативність.

Рух за глобальні реформи в психології стимулює заклики до досконаліших методів, метатеорії, відкритої науки та співробітництва. Багато з цих реформ вимагають широкого поділу праці та наукових досліджень у великих групах [4]. Чимало дослідників висловлюють занепокоєння методологічною ситуацією, що склалася в психології. Це такі питання як використання швидких і некоректних підходів при перевірці інструментів вимірювання тих чи інших психологічних характеристик (напр. використання тільки однієї вибірки), помилки «джингл-дженгл» тощо, а також великі проблеми – криза покладання на позитивістську методологію, проблема відтворюваності та репрезентативності, фрагментованість психологічного знання, криза універсалізму [3; 10].

Ретроспективний погляд на історію психології наводить численні свідчення постійного переосмислення пізнавального поля психології та його меж. Діапазон визначень предмета дослідження коливається від вкрай суб'єктивістських, проблемних щодо верифікації, до вкрай об'єктивістських, що ведуть до редукації і втрати специфіки психології. З різноманітністю визначень предмета психології тісно пов'язана методологічні проблеми.

Як один з провідних викликів можна розглядати кризу універсалізму. Психологія критикується за те, що висновки досліджень, отриманих на вибірках переважно білих гетеросексуальних осіб сучасного WEIRD (західного, освіченого, промислово розвинутого, багатого та демократичного) світу, поширюються на все людське населення без врахування відмінностей історичних, етнічних, культуральних, поколінневих, гендерних. В цьому контексті постає низка проблем – відмінності психології людей різних історичних епох (відмінності в культурно-історичному вимірі), психології різних меншин (зокрема, за гендерною ознакою) і найбільш гостра – WEIRD проблема.

мета статті – окреслити кризу універсалізму на прикладі WEIRD проблеми в сучасній психології. Психологічна наука претендує на формування знань про людську психологію в широкому розумінні, але психологія, мабуть, значно відрізняється у різних груп людей в різних країнах світу. Психологічна